

Regionbibliotek Stockholm

Funkar det?

Bibliotekens
verksamheter för
en dubbelt
prioriterad grupp

Lynn Alperg

Innehåll

Innehåll.....	2
Inledning	3
Kartläggning.....	4
Diskussion.....	9
Att gå vidare.....	15
Begrepp	21
Styrdokument och instanser	25
Om barn med funktionsvariation eller funktionsnedsättning.....	27
Referensförteckning	28

Utgiven av Stockholms läns landsting 2018
Skriven av Lynn Alpberg på uppdrag av Regionbibliotek Stockholm,
en del av kulturförvaltningen, Stockholms läns landsting

Foto: Cecilia Brisander, P. Borrman
Grafisk form: Fidelity Stockholm

ISBN: 978-91-984449-0-2

Inledning

Under perioden 28 augusti till 31 december 2017 pågick projektet *Vid sidan av Äppelhyllan – bibliotekens verksamhet för barn med funktionsvariationer i Stockholms län på Regionbibliotek Stockholm*. I bibliotekslagen är barn och unga med funktionsvariationer dubbelt prioriterade och vi visste att många bibliotek har Äppelhyllor med medier anpassade för denna grupp.

Det vi inte visste lika mycket om var utbudet av verksamheter. Syftet med projektet var därför att ta reda på vilka verksamheter biblioteken i Stockholms län erbjuder barn med funktionsvariationer. Målet var en kartläggning och den presenteras här i denna rapport. Författare är projektledaren Lynn Alpberg.

Kartläggningen inleddes med en enkät till folkbiblioteken i Stockholms län. Biblioteken fick själva välja om de skulle svara per kommun eller per enhet inom bibliotekssystemet. Responsen var stor även om inte alla kommuner och bibliotek svarade. Enkätsvaren analyserades och några av svaren följdes upp med frågor per e-post eller besök på biblioteket.

Lynn har under arbetets gång fördjupat sig i olika styrdokument, rapporter och undersökningar som rör gruppen barn med funktionsvariationer och funktionsnedsättningar, i syfte att ge en bakgrund och ett sammanhang till de frågeställningar som dykt upp under projektet. Efter kartläggningen följer ett diskussionskapitel och fakta kring målgruppen. Som avslutning finns referenser och tips på vidare läsning.

Stockholms län består av 26 mycket olika kommuner och vi är medvetna om att undersökningen inte är representativ rent statistiskt. Men vi har fått in många svar som tillsammans med Lynns fördjupning ger en fyllig och komplex bild. En bild som fungerar utmärkt som bakgrund till diskussionen och förslagen på utveckling av biblioteksverksamheten för en dubbelt prioriterad målgrupp.

Stockholm juni 2018

Karin Sundström, utvecklingsledare
Pia Borrman, utvecklingsledare
Regionbibliotek Stockholm,
Kulturförvaltningen, Stockholms läns landsting

Kartläggning

Det finns många ord som kan behöva en förklaring. Längre fram i rapporten finns ett resonerande avsnitt om begrepp.

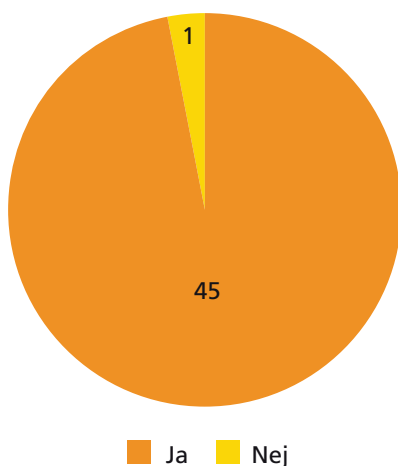
Enkätundersökning

Biblioteksverksamhet för barn med funktionsvariationer i Stockholms län

För att ta reda på vad det finns för verksamheter på biblioteken i Stockholms län för barn med funktionsvariationer skickades en enkät ut i slutet av september 2017 till äppelhyllansvariga på de olika biblioteken. Enkäten bestod av fem frågor:

- 1) Har ni en Äppelhylla eller motsvarande samling av medier för barn med funktionsvariationer?
- 2) Erbjuder ni någon verksamhet speciellt för barn med funktionsvariationer?
- 3) Har ni anpassat någon verksamhet i syfte att även barn med funktionsvariationer ska kunna ta del av den?
- 4) Har ni samarbeten med olika förmedlare för barn med funktionsvariationer?
- 5) Om Ja, vilka?

Bibliotek med äppelhylla

Av Stockholms läns 26 kommuner fick jag svar från 19 kommuner. Det var valfritt att svara för ett enskilt bibliotek eller för flera bibliotek i kommunen, så antal svarande på enkäten var 46 stycken. Det är således ett förhållandevis brett underlag som ger möjlighet att dra vissa slutsatser och urskilja tendenser ur. I detta avsnitt kommer jag att presentera resultatet av enkäten och resonera kring materialet.

Äppelhyllan

Projektets namn *Vid sidan av Äppelhyllan – bibliotekens verksamhet för barn med funktionsvariationer* ville belysa att projektets kartläggning inte handlar om själva hyllan och dess medier, utan i stället vilken slags verksamhet som bedrivs på biblioteken för målgruppen barn med funktionsvariationer.

I enkäten fanns dock frågan med huruvida biblioteket eller biblioteken har en Äppelhylla eller en motsvarande samling av medier. Svaren belyser det vi redan trodde oss veta, nämligen att de allra flesta bibliotek har en Äppelhylla eller motsvarande. 44 bibliotek av 46 svarade Ja på frågan: *Har ni en Äppelhylla eller motsvarande samling av medier för barn med funktionsvariationer?*

Till frågan fanns också möjlighet att fritt kommentera eller förtydliga sitt Ja eller Nej och 13 av de 46 som svarade på enkäten använde sig av denna möjlighet.

Att så pass många ville använda sig av möjligheten att kommentera går att tolka som att det finns en önskan om att ha en diskussion runt hyllan och dess möjligheter och begränsningar. Kommentarererna handlar om utlåningsfrekvens, placering, målgrupper, minskat eller ökat innehåll, medier och utvecklingsarbete. Jag läser det som ett behov och en vilja att arbeta med en hylla som skiljer sig något från arbetet med bibliotekets övriga hyllor och bestånd. Vad som skiljer sig och vilka utmaningar och erbjudande som finns med *Äppelhyllan* är dock inget jag ska gå in på här eftersom kartläggningen handlar om verksamhet.

Biblioteksverksamhet riktad till barn med funktionsvariationer

Den andra frågan handlade om verksamhet som särskilt riktar sig till den nämnda målgruppen. På frågan *Erbjuder ni någon verksamhet speciellt för barn med funktionsvariationer?* svarade 19 Ja och 27 svarade Nej.

Den tredje näraliggande frågan handlade om någon verksamhet hade anpassats för att målgruppen skulle kunna ta del av aktiviteten. På frågan *Har ni anpassat någon verksamhet i syfte att även barn med funktionsvariationer ska kunna ta del av den?* svarade 23 Ja och 23 svarade Nej.

Dessa två frågor tangerar och går i viss mån i varandra, vilket också svaren indikerar då många svarat ”se föregående fråga” på fråga 3. Det går också att tolka samma verksamhet på olika sätt. En sagostund med TAKK (tecken som alternativ och kompletterande kommunikation) kan, beroende på hur inbjudan riktat sig och andra påverkansfaktorer, ses som antingen en sagostund riktad till en särskild grupp eller som en sagostund som är anpassad för att fler ska kunna delta i den.

Det var för att kunna fånga upp alla olika varianter av verksamhet för barn med funktionsvariation som båda frågorna ställdes. Det ska också nämnas att sex av kommentarerna till svaren visar på att verksamhet för målgruppen är i en uppstartsfas. Det är då olika huruvida en svarat Ja eller Nej på frågan om det finns någon verksamhet. Dessa siffror skall alltså snarare ses som en ungefärlig bild än en absolut sanning över hur biblioteksverksamheten för barn med funktionsvariation inom Stockholms län ser ut i dagsläget.

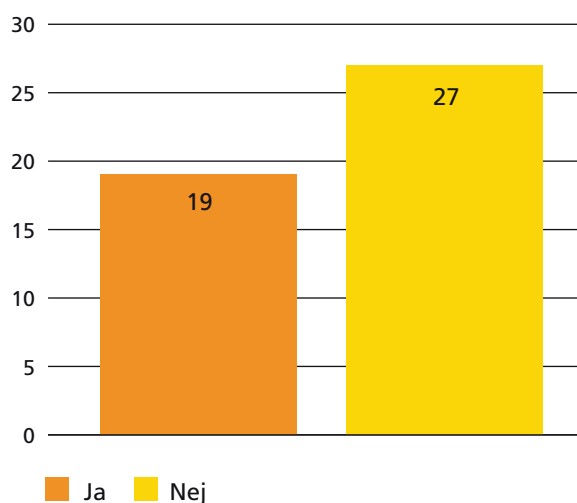
Vad är verksamhet?

Vad räknas som en verksamhet? Det kan vara bra att fundera över. I enkäten är det ett par svar som nämner registrering av talbokslåntagare, hjälp med egen nedladdning och inskrivning i Legimus som verksamhet som bedrivs för barn med funktionsvariationer. Detta är förvisso något vi gör för dessa barn som tar tid och kunskap i anspråk av bibliotekspersonal så det skulle kunna ses som en verksamhet vi gör. Samtidigt kanske vi inte beaktar inskrivning av nya låntagare – som skulle kunna jämföras med de ovan nämnda företeelserna – som just en *verksamhet* i det dagliga arbetet.

Barnteater på Näsby Parks bibliotek i Täby.
Teija Huusko och Ulrika Degerth.

Foto Pia Borrman

Verksamheter för barn med funktionsvariationer

Var går gränsen? Svårt att säga, men jag har ändå valt att sätta dessa svar inom parentes och inte ta med dem i den nedanstående översikten eftersom Legimus-registrering, inskrivning av talbokslåntagare och hjälp med egen nedladdning, trots allt är mer av administration än verksamhet så som begreppet tolkas i denna rapport.

Tydliga innehållsbeskrivningar i fikabrödet då biblioteket bjuder på fika och förbud av nötter i samband med program är också anpassningar som är mycket bra och viktiga, men där väljer jag att räkna det mer som en övergripande policy än som en verksamhet i sig. I diskussionsavsnittet kommer jag att diskutera och problematisera begreppen verksamhet och anpassad verksamhet mera.

Biblioteksverksamhet för barn med funktionsvariationer i Stockholms län – en översikt

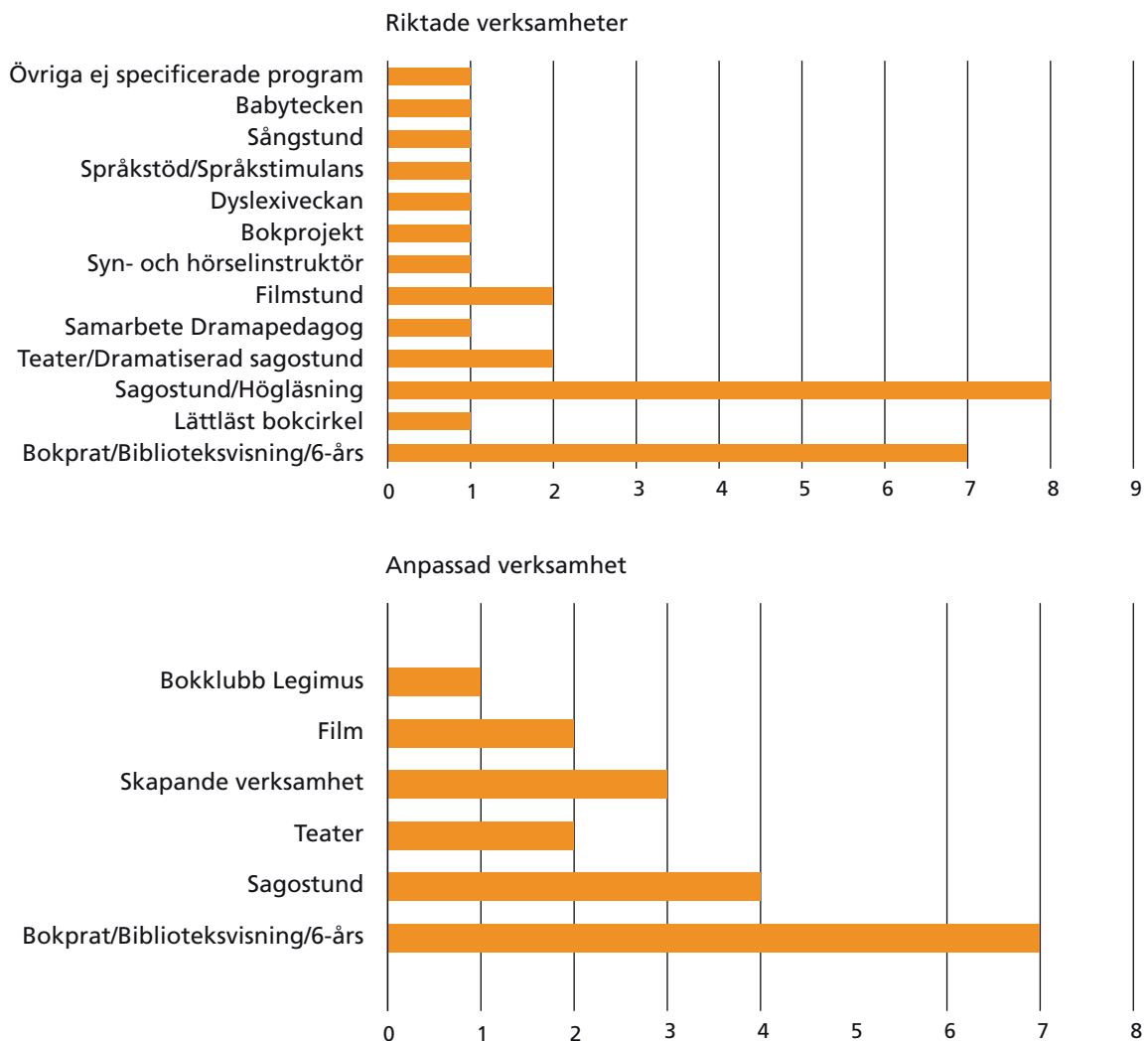
Vilka slags biblioteksverksamheter är det då som erbjuds barn med funktionsvariation i Stockholms län? Här nedan har jag listat vilka aktiviteter som har kommit fram i enkäten och hur många som angivit att de erbjuder det. Jag redovisar nedan verksamhet som är **riktad** särskilt till dessa barn, respektive verksamhet som är **anpassad** för att även passa dessa barn var för sig.

Jag har slagit ihop *Biblioteksvisning*, *Bokprat* och *Boktips* som en kategori eftersom de i de allra flesta fall nämns tillsammans som ett upplägg. *Sagostund med TAKK* (2 svar), *Sagostund med efterföljande målar- eller skaparverkstad* (2), *Sagostund* (3) och *Högläsning* (1) har jag valt att göra en kategori av då de är väldigt snarlika. Jag har också slagit samman *Teater* med *Dramatiserad sagostund*. I tabellen här nedan listas vad som tas upp i enkäten när det gäller frågan om

verksamhet specifikt riktad mot just den här gruppen:

Här nedan är de verksamheter som nämns under fråga 4 som handlar om anpassad verksamhet. Precis som med föregående fråga har jag valt att slå samman några svar. Jag har valt att göra en kategori av *Biblioteksvisning*, *Bokprat* och förskoleklassvisning (i diagrammet kallad *6-års*) eftersom de är så pass närliggande verksamheter. Jag har också slagit samman de olika formerna av sagostunder (*Danssaga*: 1 svar, *TAKK-saga*: 1, *Tonsatt saga*: 1, *Dramatiserad saga*: 1). Under rubriken *Skapande verksamhet* har jag också lagt *Arbete med dramapedagog* samt *Bokprojekt* och *Anpassning av Sommarlovsboken*.

Här kan vi se att de verksamheter som är vanligast att biblioteken i Stockholms län erbjuder barn med funktionsvariationer är *Bokprat/Biblioteksvisning/6-års* samt *Sagostund*. Näst vanligast är *Film*, *Teater* och *Skapande verksamhet*.

Omfattningen av verksamheten

Hur ofta och i vilken utsträckning erbjuds dessa verksamheter? Den frågan fanns inte med i enkäten, men med hjälp av kommentarerna i svaren och kompletterande mejlkorrespondens samt telefonintervjuer går det att få en bild av detta.

Vanligast är att verksamheten är av sådan art att den sker någon enstaka gång eller oregelbundet (på efterfrågan) alternativt att det sker med regelbundenhet men mer sällan. Med mer sällan menar jag att det sker vid färre tillfällen än 4 gånger per år.

Mindre vanligt men också förekommande är att verksamheten erbjuds regelbundet och med en intervall av minst 4 gånger per år.

Platsen för verksamheten och samverkan

Här har jag tittat lite på huruvida verksamheten sker på biblioteket eller är uppsökande och sker utanför biblioteksrummet. Det ser lite olika ut, men största delen av verksamheten erbjuds på biblioteken. När det handlar om biblioteksvisning, som ju visade sig vara en stor del av den verksamhet som biblioteken i länet erbjuder barn med funktionsvariationer, är det kanske en självklarhet och nödvändighet att detta sker i biblioteket. Men även när det gäller den övriga verksamheten är det en övervikt på verksamhet i biblioteksrummet.

Oftast är det också biblioteksmedarbetarna som själva eller i samverkan med någon håller i verksamheten. I vissa fall har medarbetaren själv någon speciell kunskap som kommer till pass. Det kan vara till exempel kunskaper i TAKK eller musikalisk eller konstnärlig utbildning.

I andra fall finns ett samarbete med exempelvis dramapedagog, musiker, logoped eller liknande. Vanligast är dock att biblioteksmedarbetaren använder sig av sina vanliga yrkeskunskaper och utformar och anpassar verksamheten i samverkan på något sätt, med pedagoger och förmedlare, såsom är brukligt oavsett vilken grupp biblioteket vänder sig till.

Initiativ

Vem har initierat verksamheten och samverkan? Det var ingen uttalad fråga i enkäten men det är något jag tittat efter i kommentarerna och jag har följt upp frågan i kompletterande samtal och e-postkonversationer.

Här ser det lite olika ut. När det gäller biblioteksvisning och boktips av olika slag kommer oftast initiativet från bibliotekets sida. När det gäller sagostunder, filmstund och skapande verksamhet kommer initiativet lika ofta från förmedlare, till exempel särförskola, sär- och träningskola eller liknande. Ibland finns redan ett

etablerat samarbete sedan länge, så frågan om vem som en gång initierat vad, är i de fallen inte helt tydlig.

Samarbeten

Flera av de som svarar Nej på frågan om biblioteket erbjuder verksamhet för barn med funktionsvariationer svarar ändå Ja på frågan huruvida det finns ett samarbete med förmedlare för barn med funktionsvariationer. Det kan finnas olika anledningar till detta. Det kan bero på att samarbetet är så nyetablerat att någon verksamhet ej ännu har hunnit komma till stånd. Det kan också handla om att samarbetet är av sådan art att det inte inbegriper någon form av just verksamhet för barnen. Eller så har frågan tolkats som att det finns ett samarbete med vissa instanser (som till exempel BVC) som rör alla barn, och således även barn med funktionsvariationer och därför blir svaret jakande.

Det finns svar som inbegriper en förtydligande förklaring: ”-Vi har ju samarbete med flera av ovanstående men ej med särskilt fokus på funktionsvariationer – så därför svarar jag nej på frågan”. Frågesvararen har tolkat frågan helt rätt, men behovet av att förtydliga detta tyder på att frågan eventuellt var otydligt formulerad och kunde misstolkas.

Följdfrågan till: *Har ni samarbeten med olika förmedlare för barn med funktionsvariationer?* löd: Om ”Ja” – vilka?. Här radades en mängd förslag upp, samt möjligheten att skriva fritt. Kanske hade svaren sett annorlunda ut om dessa förslag inte funnits med. Jag valde att ha med förslag, för att förtydliga vad som menas med förmedlare och ge exempel på var de kan finnas.

Merparten av de som svarar Ja på frågan om de har verksamhet (särskild eller anpassad) för barn med funktionsvariationer samt Ja på frågan om det finns samarbete med förmedlare, har också angivit någon lokal samarbetspartner. Det kan vara till exempel en specifik skola, någon fritidsverksamhet för barn med funktionsvariationer, kommunens samordnare, logoped och liknande. Ett bibliotek uppger *Föräldrar* som förmedlare de samverkar med.

Enligt enkäten är det vanligast förekommande att samarbeten finns med särskola och träningskola. 21 av 38 svaranden uppgav detta svar, och lika många fyllde i fritextvalet *Annan – vänligen specificera vilken*. I denna kolumn återfanns flera lokalt förankrade samarbets- och samverkanspartners. På en fallande skala angavs sedan *Förskolor* (15 svar), *BVC* (11), *Funktionsrättsorganisationer* (4), *Habilitering & Hälsa* (4), *Gymnasiesärskola* (3) samt *Föreningar och studieförbund* (1).

► Sammanfattning

- Det finns en Äppelhylla eller samling av medier för barn med funktionsvariation på nästan alla bibliotek i Stockholms län.
- Drygt 40 % av biblioteken som svarat på enkäten erbjuder verksamhet särskilt riktad till barn med funktionsvariationer.
- 50 % av biblioteken som svarat har anpassad verksamhet så att barn med funktionsvariationer ska kunna ta del av den.
- Av de särskilt riktade verksamheterna är det vanligast att biblioteken erbjuder *Sagostund* följt av *Biblioteksvisning/Bokprat/Boktips*. Tredje vanligaste riktade verksamheterna är *Teater* och *Filmstund*.
- Den vanligaste anpassade verksamheten är *Bokprat/Biblioteksvisning/6-års* följt av *Sagostund*. Därefter kommer *Skapande verksamhet* och *Teater*.
- Vanligast är att verksamheten erbjuds vid enstaka tillfällen eller med oregelbundna intervaller (på efterfrågan). Det förekommer också regelbunden verksamhet som sker mer sällan (färre än 4 gånger per år). Mindre vanligt men förekommande är att verksamheten erbjuds regelbundet och minst 4 gånger per år.
- De flesta verksamheter äger rum på biblioteken. Några verksamheter erbjuds utanför biblioteksrummet på särskola, fritidsverksamhet eller liknande. Det förekommer också kombinationer: att något eller några tillfällen är på biblioteket och resten på deltagarnas hemarena.
- Vanligast är att biblioteksmedarbetarna själva håller i verksamheten. Ensamma eller i samverkan med någon extern kompetens.
- Initiativet till verksamheten kommer oftast från biblioteket när det gäller *Biblioteksvisning/Bokprat/Boktips*. När det handlar om *Sagostund*, *Skapande verksamhet* eller *Filmstund* är det lika vanligt förekommande att någon förmedlare som till exempel pedagoger på särskola eller liknande har efterfrågat aktiviteten.
- Många har svarat *Ja* på frågan om det finns samarbete med förmedlare för barn med funktionsvariationer, även om de samtidigt svarat *Nej* på frågan om de erbjuder verksamhet för barn med funktionsvariationer.
- Det vanligast förekommande enligt enkäten är samarbete mellan biblioteken och särskola och träningsskola. 21 av 38 som svarat på frågan uppgav att det fanns ett sådant samarbete. Lika många fyllde i fritextvalet *Annan – specificera vilken*. Där angavs lokalt förankrade verksamheter och föreningar som biblioteken samverkar med. På andra plats kom samarbete med förskolan, 15 angav detta följt av samarbete med BVC vilket 11 stycken uppgav.

Diskussion

Viljan finns

I flera av kommentarerna i enkäten förekommer upprepade gånger uttryck som ”Vi försöker”, ”Vi vill”, ”Vi önskar att vi kunde”, ”Vi har inte kommit igång än”, ”Vi har haft kontakt men ...”, ”Om de kom hit så skulle vi ...”.

Det gäller både frågan som avser verksamhet speciellt avsedd för barn med funktionsvariationer och frågan om anpassad verksamhet. Jag tolkar det som att det finns en stark vilja och önskan att erbjuda verksamhet och att påbörja samverkan med förmedlare för barn med funktionsvariationer, och att det samtidigt finns utmaningar av olika slag som gör att det upplevs som en svår uppgift att lyckas med.

Även om medvetenheten bland biblioteksmedarbetare ofta är stor om att detta är en dubbelt prioriterad grupp enligt bibliotekslagen, tycks det ibland saknas en tydlig struktur och en långsiktig plan för hur biblioteket ska lyckas leva upp till bibliotekslagen gällande dessa frågor, och hur biblioteksmedarbetarna rent praktiskt ska gå tillväga för att denna prioritering ska komma till stånd. Det är åtminstone min tolkning när ett antal av kommentarerna beskriver att verksamheter för den här gruppen lagts på is, samarbeten inte fortsatt eller att satsningar inte görs på grund av en förändrad personalsituation.

I Pia Andersson Wredlerts rapport *Möten med läsning – när bibliotekens verksamheter når fler* (2016) formuleras ett antal utmaningar biblioteken står inför när det gäller biblioteksverksamhet för personer med funktionsnedsättning. Hon har gjort följande iakttagelse:

”Däremot saknas ofta en konkret plan för bibliotekens verksamhet och samarbeten kring personer med funktionsnedsättning. Att detta är en prioriterad målgrupp är inte alltid synligt när det gäller antal inbjudna grupper eller riktade arrangemang.” (sid. 41)

Utmaningar

Några av de utmaningar som formuleras i enkätsvaren kan delas in i tre större områden: personalsituation, samverkan och kompetens samt att nå gruppen.

Personalsituation

Som jag tidigare nämnt tar flera av kommentarerna upp förändrad personalsituation på biblioteket som en anledning till varför verksamheter avslutas eller ej kommer igång. Tidsbrist förknippad med personalförändringar nämns ibland som en utmaning.

När jag i början av november 2017 besökte Halmstads stadsbibliotek och intervjuade biblioteksmedarbetaren Ulrika Thorbjörnsson som jobbat mycket med dessa frågor nämnde hon ledningens engagemang och stöttning som en viktig framgångsfaktor till arbetet med verksamhet för den här gruppen och tillgänglighet på biblioteket. Att det ges tid och utrymme för att jobba med en grupp som kan behöva lite extra i form av tid och engagemang, samt att tillgänglighetsfrågorna som har sin grund i bibliotekslagen ligger som ett raster över all verksamhet.

Ur intervjun med Ulrika Thorbjörnsson:

*Jag tror för att ha en äppelhylleverksamhet så behövs det en ledning som prioriterar det, som avsätter resurser för att vi ska jobba med detta. Detta är viktigt, och det är viktigt att vi kan nå **alla**. Det ska synas att vi jobbar med tillgänglighetsfrågor. Det är inte något man jobbar med under ett halvår och sedan 'check' har man gjort det. Utan det är det här rastret och det krävs resurser för det. Här handlar det om kvalitet och inte kvantitet.*

Hon berättar också att det finns ett tillgänglighetsråd där samtliga enheter på biblioteket är representerade och de får årliga uppdrag av ledningen. Dessa uppdrag skall rapporteras in och redovisas. Hon ser det som en viktig del i att goda intentioner och satsningar inte rinner ut i sanden.

Samverkan och kompetens

En annan utmaning som nämns i enkäten vid ett antal tillfällen handlar om samverkan. Där kan det också ha med personalsituationen att göra, men hos den part biblioteket önskar samverka med. Det kan handla om att det är stor personalomsättning vilket påverkar samverkan så att den aldrig riktigt kommer igång; det kan vara att någon "eldsjäl" som biblioteket haft kontakt och samarbete med slutar och därmed försvinner också samarbetet. Det kan handla om personalbrist som gör att särskolan eller vilka det nu är biblioteket vill samverka med inte upplever sig ha tid för samverkan.

Ytterligare en orsak till att samverkan eller samarbete tar slut kan handla om oklarhet i hur samverkan ska se ut och vem som ska göra vad. Det kan också botten i ett otydligt uppdrag, där vad som ska göras och varför inte har förankrats ordentligt.

Några av kommentarerna i enkäten uttryckte på olika sätt att man från bibliotekets håll upplevde ett ointresse från målgruppen eller förmedlare för vad biblioteket hade att erbjuda. Anledningarna till detta kan vara skiftande. Det kan bero på att vi på biblioteket inte vet vad de efterfrågar och vad som passar för de som finns i vårt närområde, men det kan också handla om att målgruppen inte vet vad de tackar nej till. I rapporten *Möten med läsning* – när bibliotekens verksamhet når fler (2016) identifieras ett antal utmaningar för biblioteket i samband med arbetet med verksamhet för personer med funktionsnedsättning. En av utmaningarna formuleras där på detta sätt:

Att själv få ta initiativ och bestämma över sitt liv är viktigt men det är inte alltid lätt. Hur ska man kunna önska att få besöka ett bibliotek eller svara ja till en inbjudan till en högläsningstund när man inte vet vad man kan förvänta sig? (s. 41)

Flera av de jag samtalat med uttrycker att det tar mycket tid att bygga upp samverkan och att det kräver arbete att bibehålla det, men samtliga menar att det är värt det och att det finns en upplevelse av att man på sikt spar tid. Det framkommer också att det handlar om att när vi hittar rätt personer att arbeta tillsammans med kan våra olika kompetenser samverka för barnens bästa. Därför är det viktigt att vi som biblioteksmedarbetare är klara över vilken kompetens vi faktiskt har och vad vi skulle behöva ytterligare för att arbeta med och för denna prioriterade grupp.

Regionbibliotek Stockholm har i flera skrifter och projekt undersökt detta med bibliotekens kunskap och förståelse för de i bibliotekslagen prioriterade målgrupperna. Cecilia Brisander beskriver hur projekten *Möten med läsning* och *Möten med litteratur* kommer till slutsatsen att: "med ökad kunskap om olika funktionsvariationer kan biblioteken utforma sina verksamheter utifrån olika behov och förutsättningar" (*Bibliotek i samspel med lokalsamhället*, 2017, s. 52).

En fråga som kommer upp emellanåt handlar om vilken kompetens och hur mycket kunskap biblioteksmedarbetare behöver för att jobba verksamhetsmässigt med denna (och andra) prioriterade grupper. I rapporten *Möten med litteratur* (2016) beskriver Krister Hansson det så här: "det krävs kunskap om olika diagnoser och funktionsnedsättningar och samtidigt kompetens att möta varje människa, inte utifrån en sjukdom eller funktionsnedsättning utan som den komplexa individ hen är" (s. 2).

Det finns alltså ett behov av kunskap för att kunna utforma verksamhet för barn med funktionsvariationer, samtidigt som vi inte får falla i fällan att ha en övertro på kunskapsinhämtning via litteratur, kurser och seminarier eftersom det av nödvändighet ofta blir generaliseringar när man talar om dessa saker. En stor kunskapsinhämtning kan ske i det personliga mötet där vi möts förutsättningslöst med sunt förnuft och respekt, samtidigt som vi måste inse att det ibland inte alltid räcker.

Att nå gruppen

Den tredje utmaningen som formulerats utifrån enkät-svaren handlar om svårigheter att nå den nämnda gruppen. Det upplevs från biblioteksmedarbetarnas sida att trots upprepade försök att kontakta och bjuda in den här gruppen så kommer de inte.

Det är en utmaning som kommer upp även i mina samtal med biblioteksmedarbetare som arbetat länge med verksamhet för gruppen barn med funktionsvariationer och har lång erfarenhet av samverkan med förmedlare. Samtliga beskriver också att det krävs uthållighet, envishet och ett långsiktigt tänkande i detta arbete. En annan viktig framgångsfaktor har varit att ge sig ut och möta målgruppen där de befinner sig och starta samverkan där.

De ovan nämnda egenskaperna tillsammans med kunskap om lokalsamhället där biblioteket befinner sig kan underlätta i detta arbete. När vi vet vilka grupper (inom den heterogena gruppen barn med funktionsvariationer) som finns i vår närmiljö och om vi aktivt vänder oss till dem och deras förmedlare kan vi också få

reda på vilka behov just de grupperna har och erbjuda rätt sorts anpassningar på ett mera strukturerat och förberett sätt. Genom denna uppsökande kontakt kan vi också säkerställa att de som vi vill nå vet om att programmen är till för dem.

Varför anpassad verksamhet ...

I enkäten ställs två närliggande frågor. Den ena handlar om vilken verksamhet som biblioteket erbjuder barn med funktionsvariationer och den andra handlar om huruvida biblioteket anpassat någon verksamhet i syfte att passa även barn med funktionsvariationer. Anledningen att båda frågorna ställdes var, som tidigare nämnts, att få möjlighet att få syn på och täcka in all slags verksamhet för målgruppen.

När anpassning diskuteras är det lätt att komma in på frågor om tillgänglighet och att tillgängliggöra. För vad är det att anpassa en verksamhet? Hur tänker vi kring det på biblioteken?

I enkätsvaren kommer det fram en del tankar runt detta i kommentarerna. Flera svar visar att tankarna gärna går till den fysiska tillgängligheten på biblioteken med plats för rullstol, hissar och tillgängliga toaletter. Några svar tar upp anpassning i upplägg och innehåll i verksamheten. Något svar tar upp anpassning i information och kontakt.

16 av kommentarerna nämner på något sätt att bibliotekets verksamhet är till för alla och att alla är välkomna att delta. Kommer det någon som har särskilda behov kan det ordnas där och då. Det finns beskrivningar om att det i förekommande fall inte har behövts, att viss anpassning sker men utan systematik eller att det kan vara sådant som görs utan medveten tanke på att det är en anpassning. Det här visar på ett synsätt där biblioteket och verksamheten redan är universellt utformade, det vill säga utformade med tanke på att de ska kunna användas av alla i största möjliga utsträckning utan större behov av anpassning eller specialutformning.

Det visar också på att det finns en slags beredskap hos bibliotekspersonal att anpassa verksamheten om det skulle visa sig behövas. Det här är en viktig aspekt att ha med sig, att det ofta finns stor flexibilitet och uppfinningsrikedom hos bibliotekspersonalen och att anpassningar görs hela tiden, utan att vi kanske direkt uppfattar att det faktiskt är det vi gör.

Samtidigt måste också särlösningar till ibland, för att det ska bli möjligt att delta.

Det inkluderande arbetet måste dock kunna innebära att man ibland gör riktade insatser för någon grupp med funktionsnedsättning. Man kan behöva göra något roligt utan att störa andra och få ”vara bäst på någonting”, få känna sig jämställd. Å andra sidan vill man dessemellan vara inkluderad, vara en som alla andra i en aktivitet. Det växlar.

Ovanstående citat kommer från ett biblioteksprogram som skrevs under våren 2009 som en del i Stockholms stads kulturförvaltnings förslag *Handlingsplan gällande Kulturförvaltningen inom Fritid för alla*. Förslagen togs fram av Elisabeth Nilsson, dåvarande projektledare på Regionbibliotek Stockholm och Marie Johansen, dåvarande utvecklingsledare för barn och ungdom på Stockholms stadsbibliotek och Regionbibliotek Stockholm, och finns att läsa om i Elisabeth Nilssons slutrapport *Anpassade medier för barn och unga med läshinder* (2009). Rapporten går att ladda ner på Regionbibliotek Stockholms webbsida.

En annan anledning till att särlösningar kan vara att föredra ibland är att det är en så heterogen grupp det handlar om, att vissa behov kan komma att stå emot varandra. Så samtidigt som vi behöver lyfta och uppvärdera de anpassningar vi gör behöver vi också ifrågasätta och problematisera. Det är en balansgång mellan att avdramatisera och inte göra så stor affär av att vända sig till just den här gruppen människor, eftersom det inte behöver innebära något speciellt förutom vänligt bemötande och sunt förnuft, och att samtidigt vara lite försiktiga med att nöja oss och tro att det räcker med den verksamhet vi erbjuder, för den riktar sig till alla, passar alla och att alla kan delta, bara de kommer. Det är ju just det som i flera enkätsvar och i samtal tas upp som en utmaning; att få barn med funktionsvariationer att spontant komma till biblioteket.

Frågan om anpassad verksamhet kan handla om att få syn på vad vi gör på biblioteken. Om vi ser på den verksamhet vi redan har och erbjuder alla ur ett tillgänglighetsperspektiv, kanske vi kan få syn på att vi genom ganska enkla medel skulle kunna göra så att verksamheten når och passar fler än de som hittar och kommer till våra program och aktiviteter i dag. Några exempel på hur detta kan låta sig göras finns under avsnittet om att gå vidare.

... när biblioteket är till för alla?

Biblioteket är till för alla – det är en devis som ofta lyfts fram när folkbiblioteken och dess verksamhet diskuteras. Det finns en vision och tanke om att biblioteket såväl som samhället ska vara utformat på ett sådant sätt att alla ska ha samma möjligheter och kunna delta på samma villkor – ett universellt utformat samhälle och universellt utformade bibliotek. Tanken med detta är att undvika utpekande särlösningar. Det är något som bland annat organisationen Funktionsrätt Sverige och Myndigheten för delaktighet jobbar mycket med.

Det innebär samtidigt en paradox eftersom särlösningar ibland måste till för att deltagandet ska kunna ske på lika villkor. Denna paradox blir också tydlig på biblioteken, eftersom vi helst vill undvika en uppdelning där det blir ett *vi* och *dom*, samtidigt som vi enligt bibliotekslagen har ett uppdrag att ägna särskild uppmärksamhet åt vissa grupper.

Cecilia Brisander skriver i *Bibliotek i samspel med lokalsamhället* (2017) på sidan 51 att det inte är problematiskt att vi inom biblioteksvärlden talar om prioriterade målgrupper och således kategoriserar människor i grupper. Hon betonar att alla vill bli sedda som individer samt att beroende på sammanhang har vi olika identiter och roller.

I omvärldsrapporten *Den femte statsmakten* (2017) som Kungliga bibliotekets sekretariat för en nationell biblioteksstrategi presenterade hösten 2017 handlar ett kapitel om huruvida de svenska biblioteken lever upp till bibliotekslagen. På sidan 427 där paragraf 2 i bibliotekslagen behandlas kan vi läsa :

Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. Den avslutande meningen i bibliotekslagens andra paragraf innehåller det ibland problematiska ordet "alla". Folkbiblioteken i Sverige är öppna och välkomnar "alla". "Alla" ska trivas och få tillgång till det som de efterfrågar av biblioteken. Folkbiblioteken beskrivs som mötesplatser och samhällets vardagsrum. Av och till uppstår konflikter mellan olika målgrupper och mellan olika gruppers behov i bibliotekslokalerna. Priset för öppna lokaler, med en inbjudande miljö och ett intressant innehåll är att "alla" kan komma in, men "alla" passar inte in. Idag har inte alla tillgång till biblioteksverksamhet och inte heller en likvärdig biblioteksverksamhet.

Omvärldsrapporten fortsätter att diskutera bibliotekslagens fjärde och femte paragrafer som har den gemensamma rubriken *Prioriterade grupper*, och menar att dilemman kan uppstå när vissa grupper ska prioriteras samtidigt som verksamheten också ska vända sig till alla.

Paragraferna betonar att biblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet till vissa utpekade grupper och medier, vilket i praktiken borde betyda en prioritering eller i vilket fall att dessa gruppers särskilda behov inte glöms bort eller minimeras i biblioteksverksamheten. Här kan dilemman uppstå när vissa grupper och särskilda medier ska prioriteras trots att verksamheten också ska vända sig till "alla". Grunden till lagens prioritering i dessa paragrafer är att den gäller för grupper som kan möta hinder att ta del av medier och information. (s. 428–429)

Omvärldsrapporten menar att de funktionsnedsättningar som leder till svårigheter att läsa tryckt text har starka kopplingar till bibliotekens grunduppdrag att främja läsning och att finnas till för alla.

Tillgängligheten på biblioteken för personer med funktionsnedsättning bryts ned i tre huvudfrågor: 1. Fysiskt tillgängliga lokaler, 2. Utbildad personal som har kunskap om olika funktionsnedsättningar, 3. Tillgång till medietyper och teknik som personer med läsnedsättningar behöver för att kunna ta till sig information.

Jag håller med om att det finns en stark koppling till bibliotekens verksamhet med läsfrämjande och funktionsvariationer som leder till svårigheter att läsa tryckt text (svartskrift), men samtidigt undrar jag hur vi då ska se på de barn vars funktionsvariationer inte direkt påverkar läsförmågan?

När det gäller medieutbudet på Äppelhyllan kan diskussion uppstå huruvida det ska finnas skönlitteratur där huvudpersonen sitter i rullstol och fakta om hur det är att ta sig fram med hjälp av rullstol eller om det inte hör hemma där eftersom det inte påverkar läsförmågan på något sätt (utom möjligen på det sätt att en inte alltid kan nå de böcker en vill komma åt i hyllan). Åsikterna går isär huruvida dessa böcker ska stå där. Men hur ser diskussionen ut när det gäller verksamhet?

De verksamheter biblioteken erbjuder barn har inte alltid direkt med läsning av tryckt text att göra. Läsfrämjande finns ofta med i bakgrunden, men mycket handlar också om att erbjuda barnen en meningsfull fritid och visa på bibliotekets potential som ett öppet

och tryggt rum där en kan utforska sina intressen, prova och upptäcka olika kulturella verksamheter, få tillgång till information och göra sin röst hörd: det som betonas i paragraf 2 i bibliotekslagen och i Barnkonventionen. Rätten till kultur och fritid finns tydligt deklarerad i FN:s konventioner som rör barn med funktionsnedsättningar.

I Handisams rapport *Barn äger* (2014) beskrivs vikten av en aktiv fritid så här:

”Genom att delta i olika fritidsaktiviteter kan barn få möjlighet att skapa en egen identitet, få större självständighet och växa som person. På fritiden sker också mycket av det informella lärandet som har betydelse för det övriga sociala livet. Fritiden kan också innebära en möjlighet att minska ett utanförskap som man kan uppleva i skolan.” (sid. 11)

Har vi det perspektivet på verksamhet anser jag att tillgängligheten på biblioteken för barn med funktionsvariationer behöver brytas ner i fler huvudfrågor än de som nämns i *Den femte statsmakten*.

Det finns också inom denna heterogena grupp (barn med funktionsvariationer) några barn som av olika anledningar aldrig kommer att ta sig till biblioteket oavsett hur många anpassningar vi gör. Betyder det att biblioteket inte har något att erbjuda dessa barn? Så behöver inte alls vara fallet tänker jag. Det kan däremot betyda att biblioteket får lov att komma till dem där de befinner sig. I Regionbibliotek Stockholms skrift *Bibliotek i samspel med lokalsamhället* (2017) skriver Cecilia Brisander:

”Bibliotekens prioriterade grupper är de som behöver biblioteken allra mest. Kanske kan man inte på egen hand tillgodogöra sig informationer och litteratur. Kanske behöver man stöd för att ta sig till biblioteket alternativt att biblioteket behöver komma till en. Bibliotekens trösklar kan vara höga att ta sig över, att förstå att alla välkomna. /.../ Vi som jobbar på bibliotek måste därför arbeta mångsidigt, strategiskt, smart och uppsökande för att nå de prioriterade grupperna.” (sid. 50)

Almedalsbiblioteket i Visby.
Foto Cecilia Brisander

Att gå vidare

Metoder för långsiktigt tillgänglighetsarbete

I början av arbetet med kartläggningen formulerade jag några frågor:

- Låter vi bibliotekslagens skrivningar genomsyra alla delar av vad ett bibliotek är och kan vara?
- Märks det i verksamhetsplaner, programutbud och vardagsarbete?
- Kan vi bli bättre på detta?
- Delaktighet bygger på tillgänglighet, kan vi bli mer tillgängliga för barn med funktionsvariationer på biblioteken?
- Kan vi jobba på ett sätt som gör att barn med funktionsvariationer blir mer delaktiga?

Det jag har sett i enkäten är att biblioteksmedarbetarna har en stark vilja till verksamhet för och en medvetenhet om den dubbelt prioriterade målgruppen. Flera av verksamhetsplanerna tar också upp och hänvisar till bibliotekslagen, men ofta saknas en långsiktig, övergripande och konkret plan för det praktiska verksamhetsarbetet för barn med funktionsvariationer på biblioteken i Stockholms län.

I enkäten finns beskrivningar av att vid vissa av de tillfällen där kontakt etablerats så har verksamheten fortsatt och blivit en regelbundet förekommande aktivitet på biblioteken, men lika ofta har det blivit en engångsföreteelse. Därför anser jag att det finns mycket att vinna på att ha en tydlig form och struktur för samarbete med prioriterade grupper. Jag tänker att vi behöver prova olika sätt för hur det kan se ut, med syfte att förenkla, fånga upp möjliga samverkanspartners och kunna arbeta med långsiktiga samverkansformer. Också för att säkerställa att arbetet med tillgänglighet och verksamhet för de prioriterade grupperna inte står och faller med enskilda personer eller en förändrad personalsituation, samt att se till att tillgänglighetsarbetet finns med i alla delar av bibliotekens verksamheter.

I flera av de rapporter jag läst och i samtal med biblioteksmedarbetare har det framkommit att det kan

ta sin tid att etablera en verksamhet på ett bibliotek, och att det kräver kontinuitet och en långsiktighet i planering och arbete. Det gäller oavsett vilken grupp biblioteken vill nå, men det tycks vara så i synnerhet för gruppen barn med funktionsvariationer. I samband med detta nämns också att vissa egenskaper krävs såsom uthållighet och ett visst mått av envishet. Genom att etablera en tydlig struktur för arbetet med och för den prioriterade gruppen barn med funktionsvariationer skulle förutsättningarna gynnas. Att hitta lämpliga metoder för detta ser jag som ett utvecklingsområde.

Jag ser en risk med att tillgängligheten och verksamheten för barn med funktionsvariationer kan bli alltför kopplat till Äppelhyllan och dess medier och att ansvaret för dessa frågor hamnar i stor grad hos den eller de personer som har hand om hyllan på biblioteket, vilket blir ohållbart i längden. För hur stor är chansen att jag som barn och funktionsvarierad råkar på just den äppelhyllansvarige om jag tar mig till biblioteket? Det betyder inte att alla som jobbar på biblioteket måste kunna och veta allting, men det visar på vikten av att tillgänglighetstänkande finns med hos alla medarbetare och i alla delar av verksamheten. Här ser jag möjligheter för biblioteken att jobba mer med olika metoder, till exempel taxonomier. Både för hur arbetet med tillgänglighet ska realiseras i biblioteksverksamheten, för vilken kunskap och kompetens som krävs i arbetsgruppen, samt även för samverkan med andra. Taxonomier är hierarkiskt graderade nivåer som kan användas för exempelvis planerings- och utvecklingsarbete. I Regionbibliotekets skrift *Taxonomier – verktyg för biblioteksutveckling* av Malin Ögland (2013), finns flera förslag och exempel att ta del av.

Tid avsatt för uppföljning och utvärdering av tillgänglighetsarbete och verksamhet för barn med funktionsvariationer är också viktigt för att vi ska bli bättre och utvecklas på området.

Tillgänglig kommunikation och information

Ofta är tillgängligheten ganska god när det gäller hur bibliotekslokalerna är utformade, även om här också finns en del att fortsätta arbeta med. En större utmaning och ett område för utveckling tycker jag mig se i hur det ser ut med bibliotekens tillgänglighet i form av kommunikation och information om till exempel existerande verksamhet. Både via olika digitala plattformar och i form av utskick och information i bibliotekslokalen och utanför.

Vi behöver öka vår kompetens när det gäller vilka anpassningar som behövs när det gäller vad, var och hur vi kommunicerar och informerar målgruppen. Bra kontakt med viktiga nyckelpersoner i lokalsamhället och samverkan med representanter för olika funktionsrättsorganisationer kan vara vägar att gå här.

Små anpassningar – stor effekt

Något som återkommer i enkätsvaren, när det gäller att anpassa existerande verksamhet så att det också passar barn med funktionsvariationer, är att anpassningar görs mer eller mindre omedvetet och utan systematik. Vem eller vilka ser vi framför oss när vi nämner gruppen barn med funktionsvariationer? Jag tror det i stor utsträckning beror på vår egen erfarenhet, på de vi själva har mött eller möter i vår vardag. Men är det samma personer som finns i lokalsamhället runt det bibliotek där vi arbetar? Vet vi vilka vi skulle kunna nå? Om vi vet det blir det kanske lättare att genom kontakt och samverkan ta reda på vilka anpassningar som också är önskvärda och möjliga att göra? Bra tips för kartläggning och exempel på nyckelpersoner för kontakt finns i tidigare nämnda skrifter *Bibliotek i samspel med lokalsamhället* och *Möten med läsning – när bibliotekens verksamhet når fler*.

Med en större medvetenhet, kunskap om de prioriterade grupper som finns att nå i närområdet och ett tillgänglighetstänkande som genomsyrar alla biblioteksverksamhetens delar kan vi bli ännu bättre på att tillgängliggöra vår verksamhet för fler. Det handlar om enkla medel som betyder mycket. Som en bonus är det oftast så att de anpassningar som görs för barn med funktionsvariation är av ett sådant slag att de är bra för alla barn, med eller utan funktionsvariation.

Det finns många goda exempel på enkelt anpassad verksamhet. Här har jag valt ett som kommer från Skarpnäcks bibliotek inom Stockholms stadsbibliotek, där biblioteket erbjöd programmet *Minibio* för förskolor. Minibiokonceptet går ut på att biblioteket har en filmvisning för inbjudna förskolor och ofta erbjuds boklån av den bok filmen bygger på eller på temat fil-

men har, samt ett arbetsmaterial som utgår från filmen att arbeta vidare med på förskolan.

På förfrågan och i samverkan med personalen från en särskola för barn i årskurs 0–7 i närheten utvecklades programmet *Lite bio*. Det går till så att klassen lånar ett par exemplar av den aktuella boken några veckor innan första visningstillfället. Hela klassen på 8–10 elever samt assistenter och pedagoger deltar vid varje besök som sker 3–5 tillfällen per termin. Det är en visning i månaden och gruppen ser samma film hela terminen. Detta upplägg har bestämts tillsammans med ansvarig pedagog, upprepningen är en träningssituation. Pedagogerna har fått biobiljetter av biblioteket som de delar ut till eleverna inför besöken. Visningen sker i dämpad belysning, det finns både stolar och dynor så att varje elev kan sitta på det sätt som passar hen bäst.

Här ser vi ett bra exempel på hur en existerande verksamhet i samverkan med särskolans pedagoger fick en annan utformning för att passa barnen bättre. Här betonades träningssituationen och därför visades samma film varje gång. Här gjordes alltså ett nytt program särskilt inriktat för att passa barnen på den här särskolan med inspiration från ett redan existerande koncept. De erfarenheter som kan göras genom ett sådant samarbete går ju lätt att applicera på annan verksamhet. Jag tänker att genom att föra över vissa av delarna i *Lite bio* till *Minibio*, till exempel dämpad belysning och olika sittmöjligheter, skulle även *Minibio* passa ännu bättre och nå ännu fler barn, om detta tydligt kommunicerades och fördes ut i rätt kanaler.

Bibblan kommer – ett utvidgat biblioteksrum

Ett annat mycket viktigt utvecklingsområde ser jag i hur vi på biblioteken kan arbeta mer utåtriktat för barn med funktionsvariationer. Istället för att drabbas av uppgivenhet när vi märker utmaningarna med att nå gruppen och komma igång med verksamhet kan vi försöka ta oss ut ur biblioteksrummet och komma med biblioteket till målgruppen där den befinner sig. Det utesluter inte på något sätt att vi jobbar för att gruppen ska komma till biblioteket men det finns mycket att vinna på att börja på bortaplan. Genom att låta biblioteksrummet utvidgas genom att personalen ger sig ut byggs en relation med biblioteket, det skapas trygghet och goda förutsättningar för att tröskeln till bibliotekets fysiska lokaler sänks.

I boken *Jalla tillsammans – en personlig skildring av läsfrämjande integrationsprojekt* (2017) skriver Anette Helgesson:

Visst är det bra och viktigt att folk kommer till biblioteket. Det kan också vara ganska bekvämt men ganska tråkigt och resursslöseri att enbart hålla sig i bibliotekslokalen. För att leva upp till vårt uppdrag krävs det att bibliotek och bibliotekarier tar sig ut till de målgrupper vi vill nå istället för att vänta på att de ska komma till oss. (sid. 97)

Gräva där vi står

I enkäten framkom att de vanligast förekommande verksamheter som erbjuds barn med funktionsvariationer i Stockholms län är sagostunder av olika slag samt biblioteksvisning/bokprat. Här ser jag möjligheter att använda sig av erfarenheterna av kvalitetsmodellen som beskrivs i *Leonards plåster* av Pia Borrman och Åse Hedemark (2015). Det ger oss möjligheter att fundera över vad vi vill fokusera på och erbjuda med vår sagostund, och var vi ska ha den, på biblioteket eller någon annanstans? Vi kan resonera över vilka erbjudanden och utmaningar som finns med de olika alternativen. Vi kan börja tänka över hur vi når fram med information om sagostunden. Att börja tänka mer aktivt runt vad, varför och för vem vi gör det vi gör, kan bidra till att vi får ökad kvalitet och kan erbjuda det som efterfrågas inom ramen för vad vi redan gör idag.

Lyfta fram en grupp

En utsatt grupp

I de studier jag läst och andra studier som hänvisas till, är det en grupp inom gruppen barn med funktionsvariationer som framträder som särskilt utsatt, och det är barn med neuropsykiatriska funktionsvariationer, ofta förkortat NPF. Till de vanligaste neuropsykiatriska diagnoserna hör adhd, autismspektrumtillstånd och Tourettes syndrom. Anledningen till att de kallas neuropsykiatriska är för att hjärna och nervsystem bearbetar information på ett annat sätt än hos dem som inte har dessa diagnoser, enligt Specialpedagogiska skolmyndighetens webbsida. (<https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar-npf/>)

Undersökningarna visar att dessa barn har en mer passiv fritid än barn med andra funktionsvariationer; de upplever att de har mindre inflytande över sin livssituation och trivs sämre i förskola och skola. En annan viktig aspekt är att det är en ”osynlig” funktionsnedsättning. Det syns inte utanpå att en person kan behöva ett annat sätt att ta till sig information eller agerar på ett annat sätt i socialt samspel. Det vore därför angeläget att ägna särskild uppmärksamhet åt denna grupp.

Statens medieråd kartlägger barns och ungdomars medievanor och släpper vartannat år sedan 2005 en rapport om detta. I rapporten *Ungar och medier* (2017) har man för första gången tittat extra just på den här gruppen, unga med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Även den här rapporten visar på att barn med NPF är en särskilt utsatt grupp. De utsätts för mobbing, hot och hat dubbelt så ofta som genomsnittet. De utsätts oftare för sexuella kontaktförsök från vuxna och hamnar oftare i konflikt med sina föräldrar kring medieanvändning, om hur mycket tid de ägnar åt dator och internet.

Detta resultat stämmer väl överens med den enkätundersökning bland barn i åldern 13-16 år med NPF som gjordes år 2015 av Riksförbundet Attention i projektet Nätboll. Undersökningen jämfördes också med Medierådets undersökningar 2015 som sammanställde undersökningarna. Generellt visar undersökningen att barn med NPF använder medier i större utsträckning än övriga genomsnittet med undantag för sociala medier. 81 % använde internet mer än tre timmar per dag. Detta att jämföra med 62 % för barn utan diagnos. 40 % svarade att de spelar datorspel varje dag, för barn utan diagnos är siffran 26 %.

Samtidigt visar rapporten att datorer och internet ger mycket glädje och positiva upplevelser för barn med NPF. Inte minst i form av nya vänner för barn som annars inte har några kompisar alls. 17 % av barnen med diagnoser träffar aldrig kompisar. Detta är att jämföra med 2 % för barn utan diagnos. (*Mer oftare och längre tid. Så gör barn och unga med NPF på nätet*, 2015)

Statens medieråd arbetar nu tillsammans med Attention och projektet *Nätboll* för att ta fram informationsmaterial som riktar sig till unga med NPF.

MIK för en prioriterad målgrupp

Skulle det ur ett biblioteksverksamhetsperspektiv finnas möjlighet att koppla denna fråga till det uppdrag och den utbildning inom MIK som nu sker på biblioteken? Genom samverkan skulle kanske informationsmaterialet som nu tas fram kunna användas och delas ut på bibliotek? Kan biblioteken, inom ramen för MIK-arbetet, jobba med att nå ut till dessa ungdomar och deras vuxna och genom olika metoder arbeta för att stärka bland annat den digitala integriteten samt öka förståelse och insikt hos föräldrar och anhöriga om vad barnen gör på nätet och varför så mycket tid tillbringas där? Det ser jag som ett intressant och viktigt område att gå vidare med.

Att titta på utvecklingen och satsningen på MIK på biblioteken ur ett tillgänglighetsperspektiv tror jag skulle kunna tillföra mycket för flertalet grupper. En ytterligare sådan utmaning är till exempel ungdomar med intellektuell funktionsvariation som är beroende av förmedlare för att kunna komma åt information och internet. Hur skulle biblioteken kunna stötta denna grupp och dess förmedlare?

Anhöriga till barn med NPF

Riksförbundet Attention är en intresseorganisation för personer med neuropsykiatriska funktionsnedsettningar och deras anhöriga. 2013 påbörjade Attention ett treårigt projekt, *Egen styrka*, som skulle identifiera de specifika svårigheter som föräldrar till barn med autismspektrumtillstånd (AST) upplever. Samma år gjordes en enkätundersökning som resulterade i en rapport: *Till slut tar man slut – en undersökning om hur föräldrar till barn med Aspergers syndrom/AST påverkas av ett extra utmanande föräldraskap*. Enkäten som besvarades av drygt 1000 föräldrar bestod av frågor om stödbehov, hur insatser fungerat samt hur de själva mått. Enkäten visade att hälften svarade att de varit sjukskrivna och ytterligare 24 % var på väg att bli sjukskrivna. 73 % uppgav att de ofta kände ökad stress och över 70 % att de fått sämre relationer till släkt och vänner. 63 % uppger att de har behövt gå ner i arbetstid för att klara balansakten att vårda sitt barn med AST och arbeta, vilket givetvis påverkar den ekonomiska situationen och framtida levnadsstandard. Det är många olika faktorer som leder till ohälsa. I många svar framkommer att de har för lite tid tillsammans med sin partner och att det ibland leder till att förhållandet inte håller.

Rapporten visar tre tydliga områden där föräldrarna upplever brister samt önskan om stöd:

1. Bristen på kunskap kring funktionsnedsettningen och vad den kan innebära, både för föräldrarna och barnen själva men också hos myndigheter och andra som möter familjen.
2. Att hitta vilket stöd som finns och går att söka för sina barn.
3. Möta andra i liknande situation och utbyta erfarenheter.

Projektet *Egen styrka* har utifrån dessa behov tagit fram kunskapsskriften *Vad är Aspergers syndrom (2015)*, samt skriften *Samhällsguiden (2015)* som ska underlätta att ta reda på vem som erbjuder vilket stöd samt studiecirkelmateriale att använda vid träffar.

Jag tycker mig se att ovanstående områden väl passar in i den verksamhet som biblioteken är vana att tillhandahålla, det vill säga att leta reda på information, sälla i informationsflödet, sprida informationen samt att ge möjlighet att träffas och utbyta erfarenheter. Här tänker jag inte minst på läsecirkelns möjlighet att genom skönlitteraturen få spegla sitt liv och dela med andra. Det är klassiska folkbiblioteksföreteelser, det ingår i bibliotekarieyrkets kompetens och det kanske skulle kunna underlätta för en utsatt grupp. Att indirekt stödja barnet genom att stötta föräldrarna kanske också kan räknas som prioriterad verksamhet? Det är heller inte ovanligt att det är flera familjemedlemmar som har samma funktionsvariation i en familj där NPF förekommer. Därför tror jag det finns mycket att vinna på om biblioteken verksamhetsmässigt skulle kunna samverka över åldersgränserna för att ge både barn och vuxna stöd tillsammans. Det gäller inte endast denna grupp i gruppen utan generellt tror jag att en väl utvecklad samverkan mellan barn och vuxenavdelningarna på biblioteken skulle gagna arbetet med att prioritera personer med funktionsvariationer.

Goda exempel på verksamheter för barn med neuropsykiatriska funktionsvariationer

I England finns funktionsrättsorganisationen *Dimensions* som 2016 gjorde en undersökning vilken visade att 90 % av de tillfrågade personerna med autism skulle använda det lokala biblioteket mer om vissa förändringar gjordes. Tillsammans med Association of Senior Childrens and Education Librarians (ASCEL) och Society of Chief Librarians (SCL) med finansiering av Arts Council England togs ett utbildningsmaterial fram för att öka biblioteksmedarbetarnas kunskap om autism. Det finns också listor med tips på enkla saker som biblioteken kan göra för att underlätta för personer med autism samt trycksaker och annat informationsmaterial i projektet *Autism friendly libraries*. Detta material går att hitta och ladda ner från ASCEL:s webbsida: (<http://www.ascel.org.uk/autism-resources>)

Det finns fler områden än bibliotek som detta appliceras på, exempelvis *Autism friendly performances* eller *Relaxed performances* inom teatervärlden. Här i Sverige har Teater Pero i Stockholm tagit till sig detta koncept, som är mer vanligt förekommande i andra länder, och erbjuder två funkisföreställningar under våren 2018. Själva föreställningarna ändrades inte men förutsättningarna för besöket skraddarsyddes för två grupper: barn med högfungerande autism och barn med adhd och Tourettes syndrom.

Teater Pero beskriver på sin webbsida att det främst handlar om att skapa trygghet för barnen och pedagogerna. Denna trygghet skapas genom att få veta precis vad som kommer att hända under besöket. Detta är ett bra exempel på hur man genom rätt kommunikation och enkla anpassningar kan tillgängliggöra en verksamhet.

Det handlar mycket om att skapa trygghet för både barnen och pedagogerna. Den här tryggheten uppnås genom att publiken är väl förberedd på vad som ska hända under dagen. Vi mailar ut ett förberedande dokument där vi med text och bild presenterar teaterns lokaler och den personal och de skådespelare de kommer att få möta. Pedagogerna kan även välja att berätta vad som kommer att hända i själva föreställningen eftersom vi skickar med ett synopsis med både texter, bilder och tydliga symboler som markerar t.ex. när det är musik och om det är några höga ljud. Vi skapar lugna, trygga platser i anslutning till scenen dit barnen kan gå undan om det är nödvändigt och vi spelar med öppna foajédörrar och lätt tända taklampor.

(<http://www.pero.se/foerestaellningar/funkisfoerestaellningar>)

Ovanstående goda exempel skulle även kunna appliceras på biblioteksverksamhet tänker jag. Om vi tänker ett bokprat istället för en föreställning behöver vi kanske inte ändra så mycket i själva innehållet i bokpratet, däremot behöver vi kanske fundera på vad vi kan göra för att skapa trygghet för målgruppen och förmedlarna. Till exempel genom tydlig information om vad ett bokprat är och vad som kommer att hända under bokpratet. Bilder på de i personalen som barnen kommer att möta, presentation av bibliotekets lokaler och bilder på böckerna som kommer att tipsas om. Sedan också tänka på hur bibliotekslokalen och miljön runt bokpratet behöver anpassas för att skapa trygghet med hjälp av enkla medel. Till exempel: olika sittmöjligheter, visuell tidsangivelse så det går att förstå hur länge bokpratet ska pågå, lätt att avvika om det finns behov att gå ifrån en stund, rum för pauser samt anpassning av belysning och ljudnivå.

Avslutning

För att det ska funka med verksamhet för den dubbelt prioriterade gruppen barn med funktionsvariationer på biblioteken behöver vi ta tag vid sidan av Äppelhyllan, och även ta oss ut ur bibliotekets lokaler. Vi behöver vara ett bibliotek som kommer ut till dem som behöver oss mest och som vi ska ägna särskild uppmärksamhet åt, och vi behöver låta tillgänglighetstänkandet vara med i alla delar av biblioteksverksamheterna och hos alla som arbetar på biblioteket. Det behövs en konkret och långsiktig plan som ska vara förankrad hos alla. Det finns olika metoder för detta, det finns styrdokument som grund, men vi behöver gå från ord till handling. Det behöver bli tydligt vad prioritering betyder i dessa sammanhang.

När biblioteket i mötet med barn med funktionsvariation blir till en relation, blir biblioteket också deras. Samtidigt ökar vi själva vår kompetens och biblioteket blir mer av den plats vi vill att den ska vara: en plats för alla.

Sagaskogen på Märsta
bibliotek i Sigtuna.

Foto Pia Borrmann

Begrepp

Under denna rubrik kommer jag ta upp och beskriva en del av de begrepp som förekommer i rapporten. Dels för att klargöra vad jag menar när jag använder begreppen, men också för att jag anser att det behövs en diskussion och problematisering kring några av dessa begrepp då de befinner sig i ett dynamiskt skede. Vi håller på att skapa oss nya synsätt, nya sätt att tänka och ett nytt språk på området. Därför tror jag att vi om ett par år kommer att använda oss av andra, nya begrepp inom området. I denna rapport används både *funktionsvariation* och *funktionsnedsättning*. När jag hänvisar till dokument och skrifter använder jag det begrepp som används där.

Verksamhet

I detta projekt avses med verksamhet en biblioteksrelaterad aktivitet: ett program, arrangemang eller liknande som kan hållas av antingen biblioteksmedarbetare eller i samverkan med annan part avsedd att passa för den nämnda målgruppen. Verksamheten kan finnas utanför eller i bibliotekslokalen. Det kan vara en verksamhet som erbjuds vid enstaka tillfällen eller regelbundet. Den kan förekomma ofta eller mer sällan.

Barn

Med barn avses alla under 18 år. Samma definition finns i den första artikeln i FN:s konvention om barns rättigheter, som i en förkortad variant lyder: ”Ett barn är varje människa under 18 år”.

Äppelhylla

De hyllor eller hörnor i folkbibliotek där medier för och ibland om barn med funktionsnedsättningar placeras kallas ofta Äppelhyllor.

Funktionsvariation och funktionsnedsättning

Inom detta område förekommer en hel del olika begrepp, bland annat beroende på vad och vilken aspekt en vill betona i sammanhanget.

Ett begrepp som formulerats och rekommenderas av Socialstyrelsen är funktionsnedsättning. Det är ett

vedertaget begrepp som används i flera sammanhang. I denna rapport används även begreppet funktionsvariationer som inte finns i Socialstyrelsens termbank, men som börjat användas alltmer i stället för eller jämsides med funktionsnedsättning.

Det finns också flera näraliggande begrepp. Här följer några exempel: *normbrytande funktionsvariation*, *funktionsvariant*, *funktionsskillnad*, *funktionalitet*, *funktionsuppsättning* *funktionshinder*.

Det finns både för- och nackdelar med samtliga begrepp. Det som talar för att använda funktionsvariationer är att det är mer inkluderande. Det beskriver de fysiska, psykiska eller kognitiva variationer som människor har utan att framstå som värderande. Begreppet har också som jag nämnde tidigare blivit mer vanligt förekommande på senare tid. Några problem med begreppet är just att det inkluderar alla människor eftersom ingen är alltid och fullständigt *funktionsfullkomlig*. Det finns således uppenbara problem med att använda begreppet som direkt synonym till funktionsnedsättning. Kritik finns också som poängterar att begreppet tenderar att bagatellisera och osynliggöra de problem som en funktionsnedsättning innebär i det dagliga livet, som andra som inte har dessa nedsättningar slipper kämpa med. Ett annat problem är just som jag nämnde tidigare att det inte är ett vedertaget begrepp med en entydig definition.

Begreppet *funktionsnedsättning* däremot har en av Socialstyrelsen tydligt utformad definition och är ett vedertaget begrepp, vilket talar för att använda det. Begreppet används i officiella sammanhang, i skrifter och styrdokument. Det som talar emot att använda det är att *nedsättning* kan uppfattas värderande och låta som att något är sämre, fast så inte är fallet. Skillnader tenderar att betonas – de som tillhör normen och de som avviker från den. Det kan upplevas som mer av ett *vi* och *dom* vid användandet av detta begrepp.

En intressant debatt i nättidningen *Dagens samhälle* tar upp just begreppet *funktionsvariationer*. Matilda Utbult och Jarita Rutkowski skrev bland annat följande i en replik:

Alla människor har en fysisk, psykisk och kognitiv funktionsuppsättning – en egen uppsättning styrkor och svagheter, förmågor och oförmågor. En funktionsvariation är en avvikelse från normen gällande fysisk, psykisk eller kognitiv funktion. Ibland innebär funktionsvariationer också funktionsnedsättning, men inte alltid. Funktionshinder uppstår i mötet med omgivningen: trappor utan ramp eller hiss är ett funktionshinder för den som tar sig fram med exempelvis rullstol. Alla rullstolsanvändare är dock inte alltid funktionshindrade i alla sammanhang.

(<https://www.dagenssamhalle.se/debatt/funktionsvariation-ett-begrepp-som-passar-oss-26317>)

Något som är värt att nämna är att tidigare stod *funktionshinder* som synonym till *funktionsnedsättning* på Socialstyrelsens termbank, men det betecknar numera ett eget begrepp och *Socialstyrelsen* avråder därmed från att det används som synonym. *Funktionshinder* definieras som: ”begränsning som en *funktionsnedsättning* innebär för en person i relation till omgivningen”. (<http://termbank.socialstyrelsen.se/>)

Handikapp har tagits bort som uppslagsterm och termen avråds som synonym till såväl *funktionsnedsättning* som *funktionshinder*.

Vilka menar vi när vi pratar om personer som har funktionsvariationer eller funktionsnedsättningar? Som tidigare nämnts finns det inte en allmänt accepterad definition av vad en funktionsnedsättning är. *Socialstyrelsen* beskriver begreppet funktionsnedsättning som en */.../* ”nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning uppstår till följd av en medfödd eller förvärvad skada. Sådana skador, tillstånd eller sjukdomar kan vara av bestående eller övergående natur.”

Myndigheten för delaktighet skriver så här på sin webbplats om begreppet *funktionsnedsättning*:

Funktionsnedsättning innefattar många olika variationer i mänskliga förmågor och funktioner. Det kan handla om:

- Nedsatt rörelseförmåga
- Nedsatt syn
- Nedsatt hörsel, dövhet, dövblindhet samt nedsatt röst- och talfunktion
- Nedsatt kognitiv förmåga
- Besvär i andningsorgan, allergier eller överkänslighet
- Andra nedsättningar och variationer i funktionsförmåga. (<http://www.mfd.se/stod-och-verktyg/begrepp/>)

På Specialpedagogiska skolmyndighetens webbsida finns en lista över olika funktionsnedsättningar. Där nämns förutom ovanstående också:

- Läs- och skrivsvårigheter
- Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) – såsom till exempel adhd, autismspektrumtillstånd och Tourettes syndrom
- Matematiksvårigheter
- Språkstörning
- Utvecklingsstörning
- Medicinska funktionsnedsättningar såsom till exempel epilepsi, diabetes, hjärtsjukdom, astma och allergi. (<https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/>)

Tillgänglighet

På Haninge kommuns webbsida hittade jag en i mitt tycke mycket bra och användbar beskrivning: ”Tillgänglighet är ett begrepp som används för att beskriva hur pass väl en verksamhet, plats eller lokal fungerar för människor med funktionsnedsättning.”

(<https://haninge.se/omsorg-och-stod/funktionsnedsattning/tillganglighet/>)

Haninges exempel kan sägas vara en variant av vad som står att läsa på Diskrimineringsombudsmannens hemsida som väl beskriver vad *bristande tillgänglighet* är:

Bristande tillgänglighet är när en person med funktionsnedsättning missgynnas genom att en verksamhet inte vidtar skäliga tillgänglighetsåtgärder för att den personen ska komma i en jämförbar situation med personer utan denna funktionsnedsättning.

(<http://www.do.se/om-diskriminering/former-av-diskriminering/bristande-tillganglighet/#1>)

Myndigheten för delaktighet beskriver tillgänglighet på följande sätt på sin webbsida:

/.../ att skapa möjligheter för alla, oavsett funktionsförmåga, att kunna delta i samhället på jämlika villkor. Målet att nå ett tillgängligt samhälle omfattar alla samhällets områden. Personer med funktionsnedsättning ska ha tillträde till den fysiska miljön, transporter och anläggningar samt ha tillgång till information, kommunikation, varor, produkter och tjänster, inklusive digitala lösningar.

(<http://www.mfd.se/stod-och-verktyg/begrepp/>)

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning lyfter fram tre utgångspunkter för hur samhället ska ställas om till ett tillgängligt samhälle:

- I ett utvecklingsarbete ska utgångspunkten vara universell utformning. Det betyder att man utgår ifrån människors olikheter och variationer i funktionsförmåga.
- Det som redan finns i samhället ska man gradvis förbättra genom att utveckla och tillämpa krav och rekommendationer för tillgänglighet.
- Det är viktigt att genom skäliga åtgärder undvika att diskriminera personer med funktionsnedsättning.

När det gäller biblioteken och dess tillgänglighet går det att se på det utifrån olika aspekter som ofta går i varandra, till exempel:

- Fysisk tillgänglighet
- Digital tillgänglighet
- Tillgänglig information
- Kommunikation och bemötande
- Psykosocial miljö

Nedan har jag listat några tankar om vad det skulle kunna innebära att uppleva tillgänglighet utifrån de ovanstående aspekterna.

Fysisk tillgänglighet

Jag kan ta mig till biblioteket, komma in och röra mig i lokalerna, hitta det jag vill och komma åt det. När det behövs finns hjälp av olika lämpliga tekniska lösningar. Jag kanske inte alltid kan komma till biblioteket men genom selektivt öppethållande och anpassning kan jag komma ibland. I de fall jag inte alls kan komma till biblioteket så kommer biblioteket fysiskt dit där jag är.

Digital tillgänglighet

Biblioteket kan erbjuda mig tillgång till dator och internet och hjälp med användandet för att kunna komma åt information och vara en aktiv digital medborgare, och samtidigt åtnjuta det skydd jag behöver för att inte bli utsatt för några kränkningar eller obehag.

När jag inte har möjlighet eller vill komma till biblioteket fysiskt finns möjligheten att komma åt bibliotekets utbud på digitala plattformar som passar mig.

Tillgänglig information

Jag får information om biblioteket och dess verksamhet på ett sätt som passar mig och som är begripligt för mig.

Biblioteket kan tillhandahålla information som jag eftersöker, utformad så att jag förstår det.

Kommunikation och bemötande

Jag kan kommunicera med biblioteket på det sätt som jag är bekväm med. Jag blir förstörd och jag förstår det kommunicerade. Jag blir bemött med respekt. Jag känner mig välkommen.

Psykosocial miljö

Jag känner mig trygg och sedd när jag är i bibliotekets lokaler. Det känns som att detta är till för mig. Jag känner att jag kan vara här.

Prioritering

Vad innebär begreppet *prioritering* när det gäller bibliotek och prioriterade grupper? När jag letar efter synonymer hittar jag: ge företräde åt, ge förtur, gynna, främja, favorisera, föredra, välja i första hand.

Prioritering kan således uppfattas som en rangordningsfråga, där något bör komma före något annat. Det vill säga när en prioriterar något är det även något annat som prioriteras bort, eller kommer i andra hand.

Prioritering skulle i detta fall kunna handla om rättvisa. Prioriteringen ska säkerställa att bibliotekets utbud gäller för alla, oavsett vilken slags funktionsvariation jag som besöker biblioteket har. Det kan behövas särskilda åtgärder för att en grupp ska få samma möjlighet som övriga att tillgodogöra sig bibliotekets verksamheter. På så sätt hänger prioritering och tillgänglighet samman, eftersom hur pass tillgänglig en verksamhet är avgör hur delaktig en kan vara.

I de studiebesök och samtal jag haft i samband med denna kartläggning har det framkommit vid upprepade tillfällen att det krävs tid, kontinuitet, uthållighet och samverkan för att lyckas med verksamhet för den dubbel prioriterade gruppen barn med funktionsvariationer. Prioritering skulle då kunna handla om att trots små resurser ändå avsätta tid och medel för denna grupp, och att hela tiden se på bibliotekets alla delar och all verksamhet utifrån de prioriterade gruppernas behov.

Här kan en koppling göras till de olika aspekter av tillgänglighet som jag nämnde ovan. Hur ser behoven ut för gruppen när det gäller den fysiska, digitala respektive psykosociala miljön? Hur ser behoven ut när det gäller kommunikation och bemötande? Vad behöver vi göra för prioriteringar för att tillgodose dessa? Kan prioriteringen göra avtryck i biblioteket och dess verksamhet? Hur åstadkommer vi det i så fall?

Sagostolen på Solna
stadsbibliotek.
Foto Cecilia Brisander

Styrdokument och instanser

Bibliotekslagen

Bibliotekslagen och framförallt lagens fjärde och åttonde paragraf utgör en grund för kartläggningen:

4 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information.

8 § Folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar.

FN:s konvention om barnets rättigheter och FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Barnkonventionen slår fast barnets rättigheter på en rad områden, inte minst de sociala och kulturella vilka är av vikt för bibliotekens verksamhet.

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning har kommit till för att säkerställa skyddet av de mänskliga rättigheter som de redan har enligt FN:s konvention om mänskliga rättigheter. Syftet är att undanröja de eventuella hinder personer med funktionsnedsättning har att åtnjuta sina mänskliga rättigheter.

Flera bibliotek i Stockholms län nämner ovanstående styrdokument som en grund för sina verksamhetsplaner. Barnkonventionen kanske är något mer välkänd och tas upp oftare än konventionen för personer med funktionsnedsättning.

Diskrimineringslagen

År 2015 fördes *Bristande tillgänglighet* in som en av sex diskrimineringsgrunder i diskrimineringslagen från 2009. Detta var en direkt följd av att Sverige förbundit sig att följa FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Bristande tillgänglighet är när en person med funktionsnedsättning missgynnas genom att en verksamhet inte vidtar skäliga tillgänglighetsåtgärder för att den personen ska komma i en jämförbar situation med personer utan denna funktionsnedsättning.

(<http://www.do.se/om-diskriminering/former-av-diskriminering/bristande-tillganglighet/>)

Myndigheten för delaktighet - MFD

Denna myndighet bildades 2014 genom en sammanslagning av delar av Hjälpmedelsinstitutet samt dåvarande Handisam. MFD arbetar för att alla oavsett funktionsförmåga ska kunna vara fullt delaktiga i samhället. De har i uppdrag att verka för att funktionshinderspolicen ska få genomslag i hela samhället.

På deras webbplats finns informationsmaterial, checklistor, rapporter, skrivelser, kognitionssimulator, en sida som förklarar olika begrepp inom funktionshindersonrådet och mycket mera. Här finns inspiration och hjälp att hämta för att göra en verksamhet mer tillgänglig.

Barnombudsmannen – BO

Barnombudsmannen är den instans i Sverige som driver på genomförandet av barnkonventionen i statliga myndigheter, kommuner och landsting. BO gör årliga rapporter till regeringen om sitt arbete, och varje år sker en fördjupning inom något område. Dessa rapporter återfinns på Barnombudsmannens webbplats www.barnombudsmannen.se.

Övrigt

Det finns ytterligare dokument och handlingsplaner som slår fast barns och barn med funktionsvariationers rätt till information, litteratur, att uttrycka sig och att kunna åtnjuta bibliotekets verksamheter och lokaler, till exempel: *På barns och ungdomars villkor – Svensk biblioteksförnings rekommendationer för folkbibliotekens barn- och ungdomsverksamhet* samt *Från patient till medborgare – Nationell handlingsplan för handikappolitiken*.

Bokstavträdet på Farsta bibliotek, Stockholms stadsbibliotek.
Foto Cecilia Brisander

Om barn med funktionsvariation eller funktionsnedsättning

Att barn med funktionsvariationer är en grupp biblioteken ska arbeta med och för borde vara en självklarhet. Men hur ser det arbetet ut? Och vilka är dessa barn? Hur ser deras livssituation ut? Det var frågor som jag tog med mig efter att ha läst styrdokumentet, bibliotekens verksamhetsplaner och kommunernas fritidsutbud på respektive webbsidor.

Respekt – Barnombudsmannens rapport 2016

2016 arbetade barnombudsmannen Fredrik Malmberg med ett fördjupningsarbete där han mötte 97 barn och unga med funktionsnedsättning. Deras berättelser om sina liv och sin situation resulterade i rapporten *Respekt*. Barn med funktionsnedsättning blir ofta dubbelt osynliggjorda konstaterar rapporten. En slutsats som dras är att det krävs genomgripande förändringar i attityder, kunskap och lagstiftning för att barnkonventionen ska kunna förverkligas för barn med funktionsnedsättningar.

Här finns det anledning att dra en parallell och reflektera över att det är en grupp som är dubbelt prioriterad enligt bibliotekslagen. Samma grupp som upplever att de i olika sammanhang blir dubbelt osynliggjorda, enligt Barnombudsmannens rapport.

Hur många barn i Sverige har någon form av funktionsvariation eller funktionsnedsättning?

Det finns egentligen inte en fullständigt allmänt accepterad definition av vad som räknas som en funktionsnedsättning. Antalet kan därför variera beroende på måttstock. Det finns internationella definitioner som WHO och funktionsnedsättningskonventionen formulerat. Här i Sverige har Socialstyrelsen formulerat olika begrepp inom området i en termbank. Jag skriver om detta i avsnittet om begrepp. Olika slags funktionsnedsättningar registreras heller inte någonstans, dels av integritetsskäl och dels att det finns olika sätt att mäta. Vissa funktionsnedsättningar kan vara svåra att diagnosticera, och andra påverkar bara vissa delar av livet.

Det finns undersökningar som försökt ta reda på hur många barn det rör sig om, men de har några år på

nacken. En omfattande sådan gjordes 2009 av Statens folkhälsoinstitut (nuvarande Folkhälsomyndigheten) som också gjorde en genomgång av flera olika studier år 2012 (*Hälsa och välfärd hos barn och unga med funktionsnedsättning*). Enligt dessa rapporter är det ungefär 15 % av alla barn och unga som har en funktionsnedsättning. Det är också vad WHO har skattat det till vilket skulle innebära för Sveriges del att det rör sig om cirka 300 000 barn.

Levnadsvillkor

För den som är intresserad finns flertalet rapporter att ta del av som berör och beskriver livssituationen för barn med funktionsvariationer. Två av dem nämndes här ovan. Olika funktionsrättsorganisationer har också gjort undersökningar. Handisam (nuvarande Myndigheten för delaktighet) och andra statliga myndigheter vars verksamhet handlar om dessa barn har ofta någon publikation rörande någon aspekt av dessa barns liv.

Vid läsning av dessa rapporter och undersökningar är det mycket viktigt att komma ihåg att barn med funktionsvariationer ju är precis som alla barn: en stor och heterogen grupp och det finns stora skillnader inom gruppen. Att göra generella bedömningar för en så stor och heterogen grupp är egentligen inte möjligt.

Gemensamt för de rapporter jag läst är att de beskriver att barn med funktionsvariationer har en fritid med färre aktiviteter, färre vänner och upplever lägre delaktighet med mindre möjlighet att påverka den egna livssituationen. Men hur svaren på undersökningarna ser ut är mycket avhängigt vilken sorts funktionsvariation barnet har och i vilken grad. Familjesituationen och hur det ser ut med annat stöd, såsom till exempel LSS, lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, spelar också in.

Här kan nämnas att det i skrivande stund, hösten 2017, pågår en debatt i media om den senaste tidens neddragningar inom LSS-området som bland annat inneburit att flera personer med exempelvis autism har nekats assistentersättning. Detta innebär en ökad påfrestning för en redan utsatt grupp.

Referensförteckning

Styrdokument

Bibliotekslagen

http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

<http://www.regeringen.se/informationsmaterial/2015/06/konvention-om-rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning/>

Diskrimineringslagen

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567

Myndigheter

Barnombudsmannen

www.barnombudsmannen.se

Diskrimineringsombudsmannen

www.do.se

<http://www.do.se/om-diskriminering/former-av-diskriminering/bristande-tillganglighet/>

Myndigheten för delaktighet

www.mfd.se

<http://www.mfd.se/stod-och-verktyg/begrepp/>

Specialpedagogiska myndigheten

<https://www.spsm.se>

<https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar-npf/>

Rapporter, skrifter och handlingsplaner

Alm, Kerstin (2015). *Vad är Aspergers syndrom?*. Stockholm: Riksförbundet Attention

Andersson Wredlert, Pia (2016). *Möten med läsning: när bibliotekens verksamhet når fler*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm

<http://regionbiblioteket.se/publicerat/mote-med-lasning-nar-bibliotekens-verksamhet-nar-fler/>

Barn äger: Handisams slutsatser och förslag utifrån studien ”Barn och unga med funktionsnedsättning: en beskrivning av deras vardag”. (2014). Johanneshov: Handisam
[http://www.mfd.se/stod-och-verktyg/publikationer/rapporter/rapporter-2014/barn-ager/\[2017-06-28\]](http://www.mfd.se/stod-och-verktyg/publikationer/rapporter/rapporter-2014/barn-ager/[2017-06-28])

Bengtsson, Cecilia, Olofsson, Lotta och Hjulström, Sara (red.) *Möten med litteratur* (2016). Stockholm: Regionbibliotek Stockholm, Demensförbundet och Svenskt Demenscentrum
<http://regionbiblioteket.se/publicerat/moten-med-litteratur-for-hemmaboende-personer-med-demenssjukdom-och-deras-anhoriga/>

Borrman, Pia & Hedemark, Åse (2015). *Leonards plåster: Om syfte, barnsyn och kvalitet i bibliotekets sagostund*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm
<http://regionbiblioteket.se/publicerat/leonards-plaster/>

Brisander, Cecilia (2017). *Bibliotek i samspel med lokalsamhället*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
<http://regionbiblioteket.se/publicerat/bibliotek-i-samspel-med-lokalsamhallet/>

Enarson, Eva, Fichtelius, Erik, Hansson, Krister, Klein, Jesper och Persson, Christina (2017). Lever de svenska biblioteken upp till Bibliotekslagen?. I Fichtelius, Erik, Enarson, Eva, Hansson, Krister, Klein, Jesper och Persson, Christina (red.) *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. [Stockholm]: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi, 413–462
<http://www.kb.se/bibliotek/Nationell-biblioteksstrategins-omvarldsrapport/>

Helgesson, Anette (2017). *Jalla tillsammans: en personlig skildring av läsfrämjande integrationsprojekt*. Lund: BTJ förlag

Mer, oftare och längre tid: så gör barn och unga med NPF på nätet. Göteborg: Attention Hisingen-Kungälv.
http://attention.se/wp-content/uploads/2015/05/projekt-natkoll_rapport.pdf

Nilsson, Elisabeth (2009). *Anpassade medier för barn och unga med läshinder*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm
<http://regionbiblioteket.se/publicerat/anpassade-medier-for-barn-och-unga-med-lashinder/>

Proposition 1999/2000:79. *Från patient till medborgare: en nationell handlingsplan för handikappolitiken*.
<http://www.regeringen.se/rattsdokument/proposition/2000/03/prop.-1999200079/>

Respekt: barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd: Barnombudsmannen 2016. (2016). Stockholm: Barnombudsmannen
<https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/publikationer/arsrapporter/respekt-2016>

Riksförbundet Attention (2013). *Till slut tar man slut: en undersökning om hur föräldrar till barn med Aspergers syndrom/AST påverkas av ett extra utmanande föräldraskap*.
<http://attention.se/2014/03/rapport-till-slut-tar-man-slut/>

Samhällsguiden: studiecirkelhandledning för grupper med föräldrar till barn med ASD/Aspergers syndrom. (2016). Riksförbundet Attention

Ungar och medier 2017. (2017). Stockholm: Statens medieråd
<https://statensmedierad.se/publikationer/ungarochmedier/ungarmedier2017.2344.html>

Ögland, Malin (2013). *Taxonomier: verktyg för biblioteksutveckling*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm
<http://regionbiblioteket.se/publicerat/taxonomier-verktyg-for-biblioteksutveckling/>

Nätresurser

ASCEL: the Association of Senior Children's and Education Librarians (2016). Autism Friendly Library resources. <http://www.ascel.org.uk/autism-resources> [2016-09-14]

Haninge kommun

<https://haninge.se/omsorg-och-stod/funktionsnedsattning/tillganglighet/> [2017-09-22]

Rutkowski, Jarita & Utbult, Matilda (2016). Funktionsvariation ett begrepp som passar oss. *Dagens samhälle*, 5 juli.

<https://www.dagenssamhalle.se/debatt/funktionsvariation-ett-begrepp-som-passar-oss-26317>

Socialstyrelsens termbank

<http://termbank.socialstyrelsen.se/>

Statens folkhälsoinstitut (2012). *Hälsa och välfärd hos barn och unga med funktionsnedsättning*.

<https://www.yumpu.com/sv/document/view/20818748/halsa-och-valfard-hos-barn-och-unga-med-funktionsnedsattning-825->

Svensk biblioteksforening (2003). *På barn och ungdomars villkor. Svensk biblioteksforenings rekommendationer för folkbibliotekens barn- och ungdomsverksamhet*.

<http://www.biblioteksforeningen.se/wp-content/uploads/2017/01/barnrek.pdf>

Teater Pero (2017). Funkisföreställningar. <http://www.pero.se/foerestaellningar/funkisfoerestaellningar> [2017-12-01]

Lästips

Här följer ett urval av länkar inom området för den som vill fördjupa sig ytterligare.

Funktek

<http://www.funktek.se/hem/Funktek> var ett arvsfondsfinansierat projekt initierat av

Göteborgs stadsmuseum för att göra museerna mer tillgängliga. Här finns en massa spännande material och en handbok med tips och råd utifrån deras arbete för att göra kulturlivet mer tillgängligt.

Funktionsrätt Sverige

<http://funktionsratt.se/material/>

Paraplyorganisation för flera funktionsrättsorganisationer. Intressant material att ladda ner bland annat om barns delaktighet.

Myndigheten för delaktighet

<http://www.mfd.se/stod-och-verktyg/digitala-verktyg/simulatorer-och-kostnadssnurror/kognitionssimulatorn/>

Här finns bland annat en kognitionssimulator där man själv kan testa hur en elev med kognitiv funktionsvariation som till exempel adhd kan uppleva en situation i ett klassrum. Här finns också webbutbildningar, filmer och appar.

Riksförbundet Attention

<http://www.attention-stockholm.se/fakta-om-npf>

På Riksförbundet Attention's webbsida finns mycket information om NPF, samt faktablad och aktivitetskalendarium.

Stockholms Center för Kommunikativt och Kognitivt stöd, StoCKK.

<http://www.habilitering.se/stockk/material-fran-stockk/tips-och-sammanställningar>

Här finns bra material och metodmaterial. Under menyrubrik *Material från StoCKK >Tips och sammanställningar* finns en PDF som heter *Anpassade böcker* som visar hur man på ett enkelt sätt kan anpassa böcker för att de ska bli mer läsvänliga för barn med funktionsvariationer. Bra apptips finns också. Kan även rekommendera att gå på deras öppna hus på onsdagar. Där finns också Språkotek och Datatek och Forum Funktionshinders bibliotek ligger precis i anslutning till dem.

